

Vijftig 'schilderachtige' plekken
vroeger en nu

Op reis met Vlaamse meesters

Jos Vandervelden

Foto's Alexander Dumarey

DAVIDSFONDS
UITGEVERIJ

Vandervelden Jos,
Op reis met Vlaamse meesters
© 2019 Davidsfonds / Standaard Uitgeverij nv,
Rijnkaai 100/A11, B-2000 Antwerpen en Jos Vandervelden

Gemaakt onder licentie van Davidsfonds.
‘Davidsfonds’ is het geregistreerde merk van Davidsfonds vzw,
Quinten Metsysplein 12, 3000 Leuven.

www.standaarduitgeverij.be
info@standaarduitgeverij.be

Vertegenwoordiging in Nederland:
New Book Collective, Amsterdam
www.newbookcollective.com

Eerste druk oktober 2019

Omslagontwerp: Herman Houbrechts
Opmaak binnenwerk: Thijs Kestens & Steven Theunis, Armée de Verre

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of
openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch,
mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op welke wijze ook, zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Ondanks alle zorg die aan de samenstelling van de uitgave werd
bested, kan de redactie of de auteur noch de uitgever aansprakelijkheid
aanvaarden voor eventuele schade die zou kunnen voortvloeien uit enige
fout die in deze publicatie zou kunnen voorkomen.

ISBN 978 90 02 26864 9 – NUR 640
D/2019/0034/307

• Inhoud

AFSNEE (GENT)—Herinneringen aan een zondag, <i>Edgard Tytgat</i>	6
ANTWERPEN—De Meir in Antwerpen, <i>Erasmus De Bie</i>	10
ANTWERPEN—De Teniersplaats in Antwerpen, <i>Henri De Braekeleer</i>	14
ANTWERPEN—De mis is uit, <i>Henri Leys</i>	18
ANTWERPEN—Emigranten in de Montevideostraat, <i>Eugeen Van Mieghem</i>	22
ANTWERPEN—Zicht op Antwerpen met de bevroren Schelde, <i>Lucas van Valckenborch</i>	26
ASTENE (SINT-MARTENS-LATEM)—De bietenoogst, <i>Emile Claus</i>	30
BAASRODE (DENDERMONDE)—Rivierlandschap bij Baasrode, <i>Pieter Bruegel de Oude</i>	34
BRUGGE—Het Pandreitje in Brugge, <i>Jan Garemijn</i>	38
BRUGGE—Geheim – Weerspiegeling, <i>Fernand Khnopff</i>	42
BRUGGE—Een verlaten stad, <i>Fernand Khnopff</i>	46
BRUSSEL—Het Rogierplein in Brussel, <i>Frantz Charlet</i>	50
BRUSSEL—De afschaffing van de tolgelden, <i>Xavier Mellery</i>	54
BRUSSEL—De optocht van de scholen in 1878, <i>Jan Verhas</i>	58
BRUSSEL—Tafereel van de Septemberdagen 1830 op de Grote Markt te Brussel, <i>Gustaaf Wappers</i>	62
DEURLE (SINT-MARTENS-LATEM)—De kleuterschool te Deurle, <i>Jenny Montigny</i>	66
DIEGEM (MACHELEN)—Bedevaart naar Diegem, <i>Charles Degroux</i>	70
DILBEEK—Lente, <i>Jean Brusselmans</i>	74
DRONGEN (GENT)—Zondag aan de Leie, <i>Frits Van den Berghe</i>	78
ELEWIJT (ZEMST)—Een herfstlandschap met uitzicht op het Steen, <i>Peter Paul Rubens</i>	82
ETIKHOVE (MAARKEDAL)—Landschap na de storm, <i>Valerius De Saedeleer</i>	86
GENK—Moeras te Genck, <i>Joseph Coosemans</i>	90
GENT-WEST—Dooi in Gent, <i>Albert Baertsoen</i>	94
GENT—De Meersstraat in Gent, <i>Xavier De Cock</i>	98
GENT—De aanbidding van het Lam Gods, <i>Hubert en Jan Van Eyck</i>	102
HEIST (KNOKKE-HEIST)—Boten op het strand van Heist, <i>Henri Permeke</i>	106
HOEILAART—Kapel van Onze-Lieve-Vrouw van Welriekende, <i>Rik Wouters</i>	110
JABBEKE—Jabbeke in 1940, <i>Constant Permeke</i>	114
KALMTHOUT—Ondergaande zon op de heide, <i>Adrien-Joseph Heymans</i>	118
KNOKKE (KNOKKE-HEIST)—De Zeeweg, <i>Willy Schlobach</i>	122
LEUVEN—De Leuvense Vaartkom, <i>Louis-Marie Autissier</i>	126
LEUVEN—De overstroming van Leuven in 1891, <i>Constantin Meunier</i>	130

MECHELEN—Kaai in Mechelen, <i>Anna Boch</i>	134
MIDDELBURG (MALDEGEM)—Triptiek met de geboorte van Christus of Bladelin-triptiek, <i>Rogier Van der Weyden</i>	138
MOL—Het gehucht, <i>Jakob Smits</i>	142
OOSTENDE—Vuurtoren te Oostende, <i>Jean Brusselmans</i>	146
OOSTENDE—Gezicht op Mariakerke, <i>James Ensor</i>	150
OOSTENDE—Muziek in de Vlaanderenstraat, <i>James Ensor</i>	154
OOSTENDE—De Nacht, <i>Léon Spilliaert</i>	158
OOSTENDE—Golfbreker met paal, <i>Léon Spilliaert</i>	162
OUDENAARDE—Kermis te Kerselare, <i>Modest Huys</i>	166
PERK (STEENOKKERZEEL)—De Vier Jaargetijden: de Lente, <i>David Teniers</i>	170
SINT-ANNA-PEDE (DILBEEK)—De Parabel der Blinden, <i>Pieter Bruegel de Oude</i>	174
SINT-JORIS (BEERNEM)—Het graven van de Gentse vaart, <i>Jan Garemijn</i>	178
SINT-MARTENS-LATEM—Molen bij maanlicht te Latem, <i>Albijn Van den Abeele</i>	182
TEMSE—Gezicht op Temse, <i>Guillaume Vogels</i>	186
TERVUREN—De Sint-Hubertusmis te Tervuren, <i>Hippolyte Boulenger</i>	190
WATERMAAL (WATERMAAL-BOSVOORDE)—Avondtrein, <i>Paul Delvaux</i>	194
WECHELDERZANDE (LILLE)—Vrouw bij het raam, <i>Henry Van de Velde</i>	198
WEMMEL—De dode, <i>Eugène Laermans</i>	202
Nawoord	206
Selectieve bibliografie	206
Illustratieverantwoording	207

Voorwoord

Op reis met Vlaamse meesters speurde naar de plekken in het Vlaamse landschap waar kunstgeschiedenis en echte geschiedenis elkaar vonden. Dit is geen boek over de 50 bekendste kunstwerken uit onze geschiedenis, ook niet over de 50 schilderijen die vandaag nog het gemakkelijkst te herkennen zijn in het landschap en ook niet de 50 schilderijen met de meeste geschiedkundige of iconografische waarde. Dit zijn schilderijen waarin stukjes van al het vorige vlekkeloos samenvloeiden in een significant verhaal.

De voorkeur ging uit naar schilderijen die in de grote Vlaamse of Brusselse musea hangen. Slechts enkele malen was een uitstapje naar een buitenlands museum onvermijdelijk. Sommige grote Vlaamse meesters ontbreken, net zoals kleine meesters die meer belangstelling verdienen. Ook sommige plekken op de Vlaamse landkaart haalden het niet. De selectie had dus volkomen anders kunnen zijn. Het is als met een vakantiereis die op een dag noodgedwongen moet eindigen, ook al is er nog veel te verkennen.

Zijn het schilderachtige plekken? Alleszins moeten ze het ooit geweest zijn toen ze door schilders op het doek werden gezet. Maar tegenwoordig hebben bepaalde plaatsen al hun glans verloren. Laten we toegeven, sommige zijn ronduit lelijk. Misschien waren die plekken destijds ook minder schilderachtig en waren schilders photoshoppers avant la lettre. Misschien speelt eenvoudigweg de vergevingsgezindheid van de tijd.

Alexander Dumarey maakte de 50 beelden van de schilderlocaties zoals ze er nu bij liggen: in hun essentie, zonder opsmuk, zonder oordeel. De fotograaf is niet de schilder.

Ten slotte, voor u ze mij toch stelt, de onontkoombare vraag: is het Vlaamse landschap zo ‘mismeesterd’ als vaak wordt beweerd? Dit is een land waarin elke vierkante meter getekend is door menselijke activiteit, waar elke morzel grond een lijvige geschiedenis heeft. Ik hou het antwoord graag veilig: de fascinatie wint het van de esthetiek.

Jos Vandervelden

Herinneringen aan een zondag

Edgard Tytgat (1926) • [AFSNEE \(GENT\)](#)

TOEN DE BEAU MONDE SAMENKWAM AAN DE BOORDEN VAN DE LEIE

Net buiten Gent verandert de bochtige Leie in een idyllische rivier. Dat weten wandelaars, fietsers en vastgoedmakelaars. Tussen Gent en Deinze zijn de villa's goed gelegen en prijzig. Boeren hebben al lang niet meer het alleenrecht op de vruchtbare gronden aan de Leie. De oevers zijn vandaag bijna volledig verkaveld. Zo ver was het nog niet op zondag 20 juni 1926, de dag dat de grote Franse kunstenaar Marc Chagall naar Vlaanderen kwam. Plaats van actie: Villa Malpertuis in het dorpje Afsnee aan de Leie.

De komst van eregast Chagall werd voor het nageslacht vastgelegd door de Vlaamse expressionist Edgard Tytgat op het schilderij *HERINNERINGEN AAN EEN ZONDAG*. Initiatiefnemer van de ontmoeting was kunstpromotor en dandy Paul-Gustave Van Hecke. Samen met zijn vrouw Honorine (Norine) De Schrijver vormde hij een mondain en invloedrijk koppel in de *roaring twenties*. De

● Afsnee (Gent)

Schrijver was ontwerpster van modernistische dameskledij. In Parijs zou ze nog door de legendarische Amerikaanse fotograaf Man Ray gefotografeerd worden.

[Verzamelen op zondag](#)

Van Hecke en De Schrijver huurden Villa Malpertuis in Afsnee als buitenverblijf. De kronkelende Leie trok toen al kapitaalkrachtige burgers aan. De omgeving van Sint-Martens-Latem was al langer een mekka voor Vlaamse kunstenaars. Schilders Gustave De Smet en Frits Van den Berghe mochten een deel van het jaar gratis wonen en werken in de villa. Ze kregen van Van Hecke maandgeld om zich zorgeloos aan de kunst te wijden.

Marc Chagall werd uitgenodigd door Les Amis de Sélection. *Sélection* was een Franstalig kunsttijdschrift waarin veel Vlaamse expressionistische en modernistische kunstenaars werden gepromoot. De kunstenaarsvrienden verzamelden regelmatig op zondag in de villa in Afsnee.

Alleen de Chenard & Walcker 3 ontbreekt

Bijna alle personages op *HERINNERINGEN AAN EEN ZONDAG* zijn herkenbaar. Chagall en zijn vrouw zitten achteraan in een bootje op de Leie. Schilder Léon De Smet met royaal grijs haar trekt de boot naar de oever. Zijn collega's Frits Van den Berghe en Oscar Jespers lijken een levendige discussie te hebben. Hippolyte Daeye helpt Honorine De Schrijver op het droge. En Paul-Gustave Van Hecke wacht iedereen op bij een gedekte tafel en de grammofoonspeler.

Verderop doet schilder Gustave De Smet aan boogschieten en nadert een fietser over de Dijkweg langs de Leie. En dat allemaal onder de wapperende vlag met het wapen van Gent. Niet alle kunstexperts zijn overtuigd van de namen van de figuren. Sommige menen galeriehoudster Blanche Charlet in De Schrijver te zien en de Franse literaire parvenu Jean Mollet zou dan weer Daeye zijn. Een opvallend figuratief element had er nog bij kunnen staan: de prille sportauto, de Chenard & Walcker 3, waarmee Van Hecke naar zijn landgoed reed.

De man in het venster

Eén man is nog niet vermeld: de schilder zelf. Met verfkwast en palet kijkt Edgard Tytgat vanuit het bovenraam toe op de uitbundige ontmoeting, een beetje buiten het toneel want hij stond liever in de coulissen. Tytgat werd wel eens ‘de man in het venster’ genoemd. Zelf verheerlijkte hij vensters en zei daarover ooit: ‘Een venster, wat een geluk. Bij een venster ademt en inspireert men.’

Misschien nog gelukkiger was Tytgat met de zondagsrust. Meermaals schilderde hij het heilzame van een zondag op het platteland. Kunstenaars waren mondaine vrijbuiters en verheerlijkten de genoegens van vrije tijd. Rust op zondag was niet vanzelfsprekend in 1926. De wet op de zondagsrust was nog niet zo oud.

Landelijke gratie

De ligging van Villa Malpertuis is lang een mysterie geweest. De naam van het landgoed was een fantasie van Paul-Gustave Van Hecke, die de woning huurde en in geen enkel eigendomsdocument terug te vinden is. Lokale heemkundigen hebben jarenlang speurwerk verricht naar de locatie van de woning. Ze zijn ervan overtuigd dat alles wijst naar het huidige landgoed Ter Veuren. Het domein ligt aan de langgerekte Veurestraat, die vanuit Afsnee langs de bochtige Leie vertrekt. Vlak bij de rivier ligt een groot landhuis en een achttiende-eeuws tuinpaviljoen. De woning is privébezit en lijkt meermaals verbouwd. De gevel van het huis is nog steeds roze. Helemaal zoals Paul-Gustave Van Hecke het in een briefwisseling uit 1926 al lyrisch beschreef: 'Het roze geschilderde huis rijst daar op met een serene, landelijke gratie, aan de oevers van de kalme Leie, midden in een bloeiende boomgaard.' Tytgat schilderde Villa Malpertuis echter vastberaden in het wit. Schilderde hij misschien het kleine tuinpaviljoen, in plaats van het landhuis? Of hield hij gewoon niet van roze?

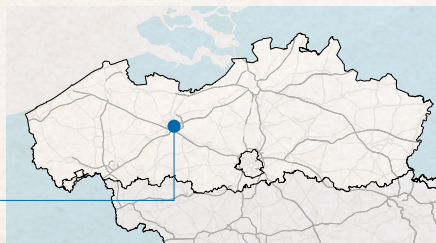
De volledige Leieoever aan de Veurestraat is met de jaren dichtgebouwd. De enkele boerderijen en landhuizen uit de jaren twintig zijn omsingeld door villa's. Gelukkig kan de rivier aan de overkant van nabij benaderd worden. Fietsen op de Dijkweg op een zondag kan er nog net zo uitgelaten als Tytgat het schilderde.

PRAKTISCH

» **Schilderij** Herinneringen aan een zondag van Edgard Tytgat (Brussel 1879 – Sint-Lambrechts-Woluwe/Brussel 1957)

» **Bekijk het schilderij** [Museum DHondt-Dhaenens](http://www.museumdd.be) in Sint-Martens-Latem, www.museumdd.be

» **Vind de plek** [Dijkweg, Gent](#)

IN DE BUURT

» **Afsnee Dorp** Te midden van de oprukkende stad werd het oude dorpsgezicht van Afsnee beschermd. De meest waardevolle elementen: het kleine Sint-Jan-Baptistkerkje tegen de Leie, de pastorie, Hof ten Broecke en Landhuis Daerupt waar schrijver Cyriel Buysse zijn laatste levensjaren doorbracht.

» **Keuzemeersen** Ondanks de ligging tussen de verkavelingen van Afsnee, de Leiebocht en de E40 zijn de natte graslanden van de Keuzemeersen een waardevol

natuurgebied. Wandelen kan vanuit Afsnee Dorp langs weides, houtkanten, rietruigtes en knotwilgen.

» **Veerpont van Afsnee** Tussen mei en september is er een bescheiden veerdienst over de Leie voor fietsers en voetgangers. Een veer geeft van bij de kerk van Afsnee toegang tot wandel- en fietswegen langs de dijk, of door de meersen richting Sint-Denijs-Westrem en Sint-Martens-Latem.

De Meir in Antwerpen

Erasmus De Bie (rond 1660) • ANTWERPEN

VAN CHRISTUS TOT CHRISTINA, ZE WAREN ALLEMAAL OP DE ANTWERPSE MEIR

Van Erasmus De Bie is weinig bekend. Alleen dat hij tussen 1629 en 1675 in Antwerpen leefde en een telg uit een schildersgeslacht was. Zijn werk, en vooral zijn Antwerpse stadsgezichten, zijn dan weer hoogst herkenbaar. De Meir in Antwerpen schilderde hij meermaals. De brede stadslaan had zich in de zeventiende eeuw helemaal ontpopt tot de *place to be* voor iedereen met rijkdom en faam.

Het schilderij *DE MEIR IN ANTWERPEN* dateert van rond 1660. Erasmus De Bie liet het licht gericht vallen op de prinselijke koets die over de Meir rolt. Bewijsmateriaal is er niet, maar alles wijst erop dat De Bie het verblijf van Christina van Zweden in Antwerpen in beeld bracht. Of er minstens door geïnspireerd was.

Christina, de afvallige koningin

Christina van Zweden was in hogere kringen het meest besproken personage uit het midden van de zeventiende eeuw. Ze was zes toen ze koningin van Luthers Zweden werd en achtentwintig toen ze troonsafstand deed en vertrok naar Rome om zich te bekeren tot het katholicisme. Tijdens haar lange rit verbleef ze in 1654 enkele maanden in Antwerpen, dat toen nog onder Spaans gezag viel. De afvallige koningin verbleef in het stadspaleis van edelman García de Yllán, dicht bij de Meir. Al had Christina een groot deel van haar rijkdom moeten achterlaten, ze zou samen met haar gevolg in Antwerpen haar spijzieke reputatie alle eer hebben aangedaan. In de archieven zitten nu nog Antwerpse schuldvorderingen aan het adres van de Zweedse koningin.

Historici hebben het leven van Christina van Zweden uitgebreid gedocumenteerd. Zo beschrijven ze ook de mannelijke kenmerken van Christina. Ze zou zich frequent in mannenkleden hebben getoond. Filmmakers twijfelden zelfs niet. Greta Garbo vertolkte haar met ingesnoerde boezem in *Queen Christina*. In de film *The Girl King* heeft de koningin een relatie met een hofmeisje.

• Antwerpen

Daarvan is niets te merken op het schilderij van Erasmus De Bie. De dame in de paardenkoets is in ieder geval een vorstelijk personage. Niemand anders had in de zeventiende eeuw het prestige om zich te laten vervoeren in een karos met een zesspan. Het aantal paarden – al dan niet met aparte koetsiers vanuit het zadel – was lange tijd een statussymbool. De eerzuchtige Napoleon zou bij zijn rondreis in de Lage Landen met een tienspan iedereen overbluffen. Het Nederlandse Huis van Oranje houdt het tot vandaag bij een achtspan.

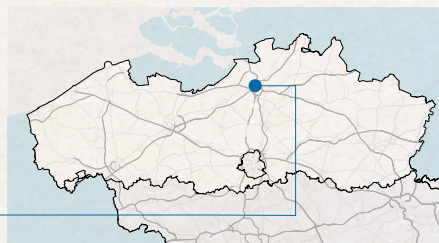
Christus op de Meir

Erasmus De Bie bedeede nog een andere hoofdrol toe op zijn schilderij, al staat deze hoofdrolspeler een beetje in de schaduw. Meer dan 250 jaar lang stond er een monumentaal kruis met een beeld van Christus op de Meir, bij de kruising met de Huidevettersstraat. In 1527 werd een houten beeld op een ijzeren kruis geplaatst, later vervangen door een vergulde bronzen versie. Het beeld was verschillende keren mikpunt van religieuze strijd en zou definitief van de Meir verdwijnen tijdens de Franse overheersing.

De Fransen verdreven de Onze-Lieve-Vrouwebroeders uit hun klooster op de Meir en geboden tegelijk het beeld te laten veilen. De verkoop gebeurde

PRAKTISCH

- » **Schilderij** De Meir in Antwerpen van Erasmus De Bie (Antwerpen 1629 – Antwerpen 1675)
- » **Bekijk het schilderij** [Koninklijk Museum voor Schone Kunsten in Antwerpen, www.kmska.be/nl](http://www.kmska.be/nl/SchoneKunstenInAntwerpen)
- » **Vind de plek** [Meir, Antwerpen](#)

IN DE BUURT

- » **De Boerentoren** Bij de bouw begin jaren dertig was deze toren het hoogste woon- en kantoorgebouw van Europa. De toren, ook kbc-toren genoemd, is nu beeldbepalend voor de Meir en de Antwerpse skyline.
- » **Paleis op de Meir** Het achttiende-eeuwse stadspaleis werd nog bewoond door Napoleon, Willem I en Belgische vorsten. Het paleis op de hoek met de Wapper heeft sinds de laatste restauratie culturele en commerciële functies.
- » **Osterriethuis** Dit beschermde herenhuis aan de Meir werd in de achttiende eeuw opgetrokken in de toen zeer modieuze rococostijl. Later werd het een stadshotel. De oorspronkelijke versie van het huis gaat terug op een patriciërshuis dat er in de tijd van Erasmus De Bie reeds stond.

publiekelijk. Uit een Antwerpse kroniek valt af te leiden dat ‘het schoon metaelen kruijs en Christi beeld met de schoon lanterne hebbende op de Meir gestaen’ met enige aarzeling werd verkocht. Bij de hoogste bieder, een Antwerpse koperslager, had het beeld definitief vernietigd moeten worden. Hij besloot het echter aan de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal te geven, waar het vandaag nog steeds hangt.

[De Onze-Lieve-Vrouwebroeders van de Meir](#)

De Meir mag lang de *tour à la mode* geweest zijn, de plek waar welgestelden flaneerden, de katholieke kerk was nooit ver weg. Talrijke kloosterordes waren gevestigd aan de Meir. Het enorme kloostercomplex van de Onze-Lieve-Vrouwebroeders schilderde Erasmus De Bie helemaal links. Religieuze processies trokken over de Meir onder het oog van het Christusbeeld en de Onze-Lieve-Vrouwetoren. Maar het waren de Fransen die God van de Meir verdreven. Tegenwoordig staat alleen nog de majestatische Onze-Lieve-Vrouwetoren overeind. Zijn uitzicht op de Meir wordt sinds 1931 deels benomen door de Boerentoren. De laatste trapgevelwoningen waren al eerder verdwenen, toen de Meir in de negentiende eeuw een besliste transitie doormaakte naar winkel- en kantoorstraat.

[Van kanaal naar winkelstraat](#)

De naam Meir is afgeleid van ‘meere’, dat verwijst naar water. De Meir was in de middeleeuwen nog een klein kanaal. Het zorgde voor transport en drinkwatervoorziening. De oevers werden voorzien van kasseien en bebouwd. Kleine bruggen werden aangelegd. In de zestiende eeuw werd de Meir overweld en werd het tracé geschapen van de lange en rechte bebouwde straat door Antwerpen. De drooglegging van de Meir was het startschot van de aantrekkelijke buurt voor al wie fortuin bezat, van de adelstand tot de Kerk. Al die eeuwen is de Meir haar prominente plek in de stad blijven bewaren. Mocht Erasmus De Bie vandaag geleefd hebben, hij zou ongetwijfeld een uitstekende en creatieve promotor zijn voor de Meir.